

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*
2017, Yıl:5, Sayı:9

Geliş Tarihi: 06.12.2016

Kabul Tarihi: 23.01.2017

Sayfa: 38-58

ISSN: 2147-8872

KAVRAM ALANLARI AÇISINDAN KAZAK TÜRKÇESİNDE ‘TÖRT TÜLİK’ KAPSAMINDA YER ALAN HAYVAN ADLARI

Dilek Kaplankıran*

ÖZET

Hayvanların bir kısmı evcilleştirilerek bir kısmı doğadaki yeri ile insan hayatına girmiş ve toplumların dilinde ve kültüründe yerini almıştır. Hayvanlar toplumların ve bireylerin yaşam tarzını ortaya koymaktadır. Savaşçı ve avcı toplum olma özelliğini taşıdıkları için Türklerin hayatında hayvanlar büyük önem arz etmektedir. Bilhassa eskiden göçebe yaşam tarzına hakim olan Kazak Türklerinde hayvanların özellikle at, deve, sığır, koyun, keçi türünden hayvanların ayrı bir yeri bulunmaktadır. Çünkü bu hayvanlar araç olarak kullanılmakla beraber aynı zamanda yiyecek, içecek, giyecek olarak da tüm insanların gereksinimlerini karşılamaktadır. Bahsi geçen bu hayvanlara Kazak Türkçesinde ‘tört tülük’ genel adı verilmektedir. Kazak Türkçesi söz varlığında, dört tülük kapsamında yer alan hayvanların cinsiyetine, yaşına, rengine, fiziksel ve biyolojik özelliklerine göre çeşitli adlar aldıkları fark edilmiştir. Çalışmada bahsi geçen hayvan türleri için Kazak Türkçesinde kullanılan adlar araştırılmış ve tespiti yapılan söz varlığı incelenerek kavram alanlarına göre değerlendirilmiştir. Böylece Kazak Türklerinin doğa ile hayvanları gözlemleme ve Kazak coğrafyasında yaşayan canlıları adlandırmadaki eğilimleri belirlenmiştir. Aynı zamanda dört tülük kapsamında yer alan hayvan adlarının söz varlığı ortaya çıkarılarak Kazak Türkçesinin zenginliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hayvan adları, Kazak Türkçesi, dört tülük, kavram alanları, adbilim

* Okt., Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, Türk Dili Bölümü, Türkistan – KAZAKİSTAN, dilekkaplankiran@hotmail.com

**ANIMAL NAMES CONTAINED IN THE SCOPE OF THE CONCEPT
'TÖRT TÜLİK' IN KAZAKH TURKISH**

ABSTRACT

Some of the animals were domesticated and part of them with their place in the nature have entered the human life and took place in the language and culture of the societies. Animals demonstrate the lifestyles of communities and individuals. Animals are of great importance in the life of the Turks because they have the characteristics of being a warrior and a hunter society. Particularly in Kazak Turks, who once dominated nomadic lifestyles, animals have a distinct place, especially horses, camels, cattle, sheep and goats. Because these animals are used as vehicles, they also meet the needs of all people as food, drinks and clothing. These animals are given the general name of 'tört tülük' in Kazakh Turkish. It has been noticed that the animals in the context of 'tört tülük' have a variety of names according to their gender, age, color, physical and biological characteristics.in the Kazakh Turkish vocabulary. In the study, the names used in the Kazakh Turkish for the mentioned animal species were researched and the vocabulary that was detected was examined and evaluated according to the concept areas. Thus, the tendency of Kazakh Turks in naming living creatures living in the Kazakh geography and in observing the nature and animals was determined. At the same time, the vocabulary of animal names under the scope of "tört tülük" was revealed and the richness of Kazakh Turkish was revealed.

Keywords: Animal names, Kazakh Turkish, tört tülük, concept areas, onomatology

Giriş

İnsanoğlu hayatı boyunca hayvancılıkla uğraşmış, hayvancılığı ve hayvan kültürünü yaşam tarzı haline getirmiştir. İnsanoğlunun ilk uğraşlarından birinin hayvancılık olduğu bilinmektedir. Hayvanlar gerek evcil gerekse doğal halleriyle insan yaşamına girmiş ve milletlerin dilinde, kültüründe yer almıştır. Bu durum Türk kültürü ve Türk dili için de söz konusudur. “Türk kültür coğrafyası ve Türklerin yaşam biçimi göz önüne alındığında, bir bozkır kavmi olarak tarih sahnesine çıkan Türklerin evreni çok geniş algılayan, harekete dayalı bir dil oluşturmaları son derece doğaldır. Ilıman kuşakların durgun hayat tarzı, bitki ve çiçekleri yerine alabildiğine uzanan bozkırların enginliği; mavi gök altındaki bütün toprakları yaşanacak bir yurt olarak gören geniş bir anlayış uzun mesafeleri katedebilecek en uygun varlık olarak at; bozkırda yaşayan serazat hayvanlar ve sürüler; onlarla iç içe geçen ve yarım saat içinde sökülüp günlerce süren yolculuklardan sonra çok uzak bir yerde yeniden yarım saat içinde kurulabilen çadırlarda yaşanan tabiatla iç içe bir hayat tarzı genel olarak Türkçe'nin özel olarak da Kazak Türkçesi'nin kavram alanında önemli bir yere sahiptir” (Ercilasun'dan aktaran Mert, 2007: 298).

Hayvanların Türk kültüründe önemi büyüktür. Özellikle göçebe yaşam tarzına hakim oldukları için Kazak Türklerinde hayvanların ayrı bir yeri bulunmaktadır. “Yıllar yılı geçimini hayvan yetiştiriciliğiyle sürdüren Türkler, var olma mücadelelerinde en büyük faydayı hayvanlardan görmüş, efsanelerinde, destanlarında, inanışlarında onlara birçok semboller yükleyerek kültürel kimlik kazandırmıştır” (Gümüştam, 2011: 11).

Dilde akraba, bitki, hayvan ve yer adları gibi bazı söz varlıkları temel kelimeler olarak kabul edilmektedir. Temel kelimeler olması yönünden “hayvan adları kültür ve dilde yer alan önemli söz hazinelerindedir” (Kaplankıran, 2016a: 1164). Bu nedenle bir milletin kültürünü ve dilini öğrenebilmek için söz varlığını ortaya çıkarmak büyük önem arz etmektedir. Kaplankıran’ın belirttiği gibi “Toplumda eşyalara, hayvanlara, bitkilere vb. şeylere ad verilirken nelere dikkat edildiği, nelerin ad olarak kullanıldığı, kullanılan adlandırmaların neyi ifade ettiği bir kültürün tanınması için gereklidir” (Kaplankıran, 2016b: 267).

Türk dilleri söz varlığı konusunda çok zengin bir dildir. Çünkü “Coğrafyayı ve hayatı paylaştıkları hayvanların her birine özel adlar veren Türkler, kültürlerinin algılama biçimine ve hayvanların önemine paralel olarak da onları pek çok kavram işaretleme metodundan istifade ederek dillerinde işaretlemişlerdir” (Mert, 2007: 302).

Çeşitli metotlar kullanılarak “Kazak Türkçesinde at yaşına, cinsine, niteliklerine göre farklı isimler almaktadır. Kazak Türkçesi söz varlığında *külün*, *tay*, *jabağı*, *külün*, *baytal*, *säwrık*, *dönen*, *biye*, *at*, *argımağ*, *tulpar*, *säygülik*, *қанат*, *mästek*, *aygır* gibi atla ilgili çeşitli adlandırmalar bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde at için farklı adlandırmalar kullanıldığı gibi *deve*, *sığır*, *koyun*, *keçi* vb. hayvanlar için de farklı adlandırmalar yer almaktadır” (Kaplankıran, 2016a: 1165).

Kazak Türkçesinde dört tülük adlandırması *deve*, *at*, *sığır*, *koyun* ve *keçi* türünden hayvanlar için kullanılmaktadır. Tülük, “büyük ve küçükbaş hayvanların genel adı” (KTTTS, 563); “hayvanların dört türünün genel adı” (KTS, 661) olarak geçmektedir. Kazak Türkçesinde dört tülük denildiğinde *at*, *deve*, *sığır*, *koyun* - *keçi* akla gelmekte ve bu genel adlandırma, bu hayvanların dişisini, erkeğini, yavrusunu ve cinslerini de kapsamaktadır.

Kazak Türkçesinde dört tülük “dört tüylü demektir. Ancak, burada kastedilen, dört tane tüyü olan bir hayvan değil, hayvanlar arasında tüylü olanlardan özellikle dört tanesidir. Yani dört tülük = dört (çeşit) tüylü (hayvan) anlamındadır. Bir başka bakış açısıyla da, ‘(birbiri ile aynı) tür (olan) dört (hayvan)’ı ifade eder. Bu kavram, Türklerde zenginlik ve bereketin göstergesidir” (Kosıbayev, 2013: 1053).

Divanu Lugati’t-Türk’te *tü* kelimesi, birbirinden gelişen şu anlamları verir:

tü : tüy

tü : renk, at donu

tü : çeşit (*tü+deş neng* : birbirine benzeyen, bir cinsten olan nesnelere (DLT’den aktaran Kosıbayev, 2013: 1053). Tülük kelimesi bir de Kazak Türkçesi söz varlığı içerisinde *azık-tülük* söz öbeğinde geçmektedir. *Azık-tülük* “yiyecek, içecek, gıda maddeleri” (KTTTS, 563) anlamına gelmektedir ve Kazak coğrafyasında *azık-tülük dükeni* şeklinde ifade edilen gıda

maddelerinin satıldığı dükkanlar bulunmaktadır. Bu adlandırmalar ses değişimine uğrayarak Özbek ve Kırgız dilinde bulunmaktadır.

Konar göçer bir yaşam tarzına sahip olan, doğa ile iç içe yaşayan, Kazak halkının ekonomik ve sosyal hayatında dört tülük kapsamındaki hayvanlar başta olmak üzere bütün hayvanlar her zaman ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Bu hayvanlar yeri geldiğinde bir yerden bir yere göçerken taşınma aracı, konakladığında yiyecek, üşüdüğünde kıyafet olarak kullanılmış ve halk gittiği her yere hayvanlarıyla birlikte göçmüştür. Yerleşik hayata geçtikten sonra da bu hayvanlar aynı değerlerle Kazak halkının hayatında yer almaya devam etmiştir.

Yaşamlarında en büyük yararı hayvanlardan gören Kazak halkı hayvanlara özel anlamlar yükleyerek onlara yazılı eserlerinde de yer vermişlerdir. Kazak halkının sözlü edebiyatında dört tülük ile ilgili çok sayı da hikâye, masal, efsane, şarkı-şiir, bilmece, atasözü yer almaktadır. Bu edebî türlerin çoğunda dört tülük kapsamındaki hayvanların insan dostu olduğu ve insan yaşamında bu hayvanların ne kadar önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu hayvanların eti, yağı, sütü yiyecek; derisi ve yünü giyecek olarak kullanılmakta ve bu hayvanlar binildiği zaman araba görevi yapmaktadır. Kazak halkı bu hayvanların değerini - kıymetini bilmiş ve söz varlığına bu hayvanları cinsine, türüne, rengine, yaşına göre adlandırarak kazandırmıştır. Kaplankıran'ın da belirttiği gibi "Kazak Türkçesinde hayvanlara ad verilirken hayvanın cinsiyeti ve yaşına özellikle dikkat edilmektedir" (Kaplankıran vd., 2017: 222).

Kazaklar dört tülük olarak geçen hayvanların hepsinin birer atası, piri, sahibi, koruyucusu olduğuna inanmış ve her hayvanın atasına yani pirine ad vermiştir. *Kambar ata yılının atası, Oysilkara devenin atası, Zengi baba sığırın atası, Şopan ata koyunun atası, Şekşek (seksek) ata keçinin atası* olarak adlandırılmıştır (Kenjeahmetulı, 2003: C.2: 53-55). Ayrıca, Kazak atasözlerinin derlendiği kitapların içerisinde hayvanların karakterleriyle ilgili nitelendirmeler de yer almaktadır.

Kazak Türkçesi atasözlerinde dört tülük hayvanlar bazı özellikleri simgelemektedir.

Tüye - baylık	Deve - zenginlik
Ƙoy - mırzalık	Koyun - cömertlik
JılƘı - sändik	YılƘı - güzellik
Eşki - jeñildik	Keçi - kolaylık
Siyır - aƘtıƘ	SıƘır - samimiyet
Şaruwanıñ bäre bes	İşlerin hepsi beş
DiyƘanşılık oƘan es	Çiftçilik ona eş (Keykin 2014: 521).

Dört tülük hayvanlarının genel adlandırmalarına bilmecelerde de sıklıkla rastlanmaktadır. Mesela "on eki tüye, on jılƘı, toƘız siyır, bes eşki, bir jarım Ƙoyan (on iki deve, on at, dokuz sığır, beş keçi, bir buçuk tavşan)" (Kenjeahmetulı, 2003: C.1: 65) bilmecesiyle 'hayvanların gebelik süreleri' cevabı buldurulmaya çalışılmış ve aynı zamanda

yaşamlarında önemli yeri bulunan bu hayvanların gebelik süreleri, bu bilmece aracılığıyla çocuklara öğretilmiştir.

Kazak halkı kendisini *malsaķ, maljandı, malķumar halk* olarak yani hayvanlarının çoğalmasını isteyen halk, hayvanları seven halk olarak nitelemektedir (Kenjeahmetulı, 2003: C.1: 65).

Kazak halkı için dört tülük hayvanlarının değer ve önemi o kadar büyüktür ki, bu hayvan adları insanlara verilerek Kazak kültürüne bir kez daha kazandırılmıştır. (*Botaköz, Nartay, Atanbay, Buwrabay, Jilkıydar, Tüeybay, Koşkar, Koyşıbay, Kunanbay* vb.) Kazaklar çocuklarını severken “*botam, botakanım, ķulınım, ķulınşagım, ķoşakanım, ķozım*” gibi dört tülük hayvan adlarının geçtiği sevgi ve şımartma ifadelerini kullanarak sevmektedirler (Mataykızı, 2011: 54; Kenjeahmetulı 2003: C.1: 64). Kazak atasözlerinde tüye - saltanat (deve - saltanat), jılķı - maķtan (at - övünç), siyır - ķanağat (sığır - kanaat), ķoy - ķazına (koyun - hazine) olarak ifade edilmektedir (Kenjeahmetulı, 2003: C.2: 52).

Kazak kültüründe adı geçen hayvan türlerinden at ve deve daha farklı bir konumdadır. *Jılķı, maldın patşası* – yılķı, hayvanların padişahı (Kenjeahmetulı, 2003; C.2: 53); *tüye – tört tülük tölresı* - deve, tüylü hayvanların en soylusu (Keykin, 2014: 525) şeklindeki kullanımlarda at ve devenin diğer hayvanlardan daha üstün tutulduğu görülmektedir.

Kazak Türkçesinde hayvan sürüleri hayvanın türüne göre farklı adlar almaktadır. Bunlar; *üyir* (at sürüsü), *kele* (deve sürüsü), *tabın* (sığır sürüsü), *otar* (koyun - keçi sürüsü) adlandırmalarıdır (Kenjeahmetulı, 2003: C.2: 55). Hayvanlarda aynı amaçla kullanılan, Türkçede yular olarak adlandırılan bağcık Kazak Türkçesinde her hayvana göre farklı bir isim almaktadır. Deve için kullanılan yular, *murındık, buyda*; at için *noķta*; sığır için *basjip*; koyun ve keçi için ise *kögen* şeklinde adlandırılmaktadır. Görülmektedir ki Kazak Türkçesinde aynı görevi yapan tek bir nesne hayvan türlerine göre farklı adlandırmaları alabilmektedir (Kenjeahmetulı, 2003: C.1: 64-65).

Kazak Türkçesinde hayvan adları renk adlarıyla birlikte kullanılarak bir hayvan türünün adını oluşturabilmektedir. Bazı hayvanlara özgü olan renk adları Kazak söz varlığında yer almaktadır. At için bazen doğrudan hayvan adı olan bazen de at adıyla birlikte kullanılan renk isimleri kullanılmaktadır. At türündeki hayvanlar için kullanılan renkler: *aķ* (beyaz), *aķboz* (beyazımsı, boz), *ala* (alaca), *baran* (yağız doru, koyu renk), *boz* (açık toprak rengi), *börte* (kızıl-kahve), *burıl* (kır at donu), *jiyren* (al don), *ķara* (siyah), *ķaraker* (kirli sarı ile kahverengi arasında bir don), *ķarasur*, *ker* (koyu doru renk), *ķılañ* (beyazımsı, boz), *ķırat* (ata özgü renk), *ķızıl* (kızıl), *ķızķara* (ata özgü bir renk), *ķonır* (kahverengi), *kök burıl* (ata özgü renk), *ķubaķan* (kır), *ķula* (kirli sarı), *ķulager* (kerķula), *ķulajiyren* (ata özgü renk), *küldibadam* (alacalı, bulanık), *küreñ* (kızıl kahve, kiremit rengi), *sarı* (sarı), *sarıala*, *sarıķızıl*, *sur* (gri, kül ya da duman rengi), *sur ala*, *şabdar* (gövdesi sarı veya kirli sarı; yele, kuyruk ve bacağın alt kısmındaki kılları koyu renkte olan, kula), *şal* (ala), *şomay* (at ve devenin sağrı kısmının rengi), *şubar* (ala), *teñbil* (alaca), *torı* (doru) (Kenjeahmetulı, 2003; C.2: 53; KE, 306). Deve için Kazak Türkçesinde özellikle *aķ* (beyaz), *boz* (toprak rengi), *ķonır* (kahverengi) renk

isimleri bazen genel adlarla birlikte kullanılarak deve için adlandırma oluşturmaktadır. A tüye, boz tüye vb. Kazak Türkçesinde sığır, deve, koyun ve keçi türünden hayvanlar için sıkça rastlanan renkler: a (beyaz), ala (alaca), boz (açık toprak rengi), ara (siyah), ızıl (kızıl), onır (kahverengi), kreñ (kızıl kahve, kiremit rengi), Şabdar (gövdesi sarı veya kirli sarı; yele, kuyruk ve bacağın alt kısmındaki kılları koyu renkte olan, kula), tağıl (benekli, alacalı, apar). Keçi için kullanılan renk adları: börte (kızıl-kahve), or (boz, kahverengi), Şubar (ala), tağıl (benekli, alacalı, apar). Kazak Türkçesinde bazı renk adları tek bir türe özgü iken bazı renk adları birkaç hayvan türü için ortak kullanılabilir (KE, 306).

Kazak Türkçesinde her dil de olduğu gibi hayvanları çağırmak için çeşitli yansıma sesler kullanılmaktadır. Keiyi çağırmak için Őre Őre (Kenjeahmetlı, 2003: C.2: 55), koyunu çağırmak için *puŐayt puŐayt* (Kenjeahmetlı, 2003: C.2: 55), sığırını çağırmak için *awhaw awhaw* (Kenjeahmetlı, 2003; C.2: 54), atını çağırmak için de *uraw uraw* (Kenjeahmetlı, 2003; C.2: 53), deveyi çağırmak için ise *ks ks* yansıma söz öbekleri kullanılmaktadır (Kenjeahmetlı, 2003; C.2: 54).

Diğer canlılarda olduğu gibi hayvanlarda da çeşitli hastalıklar görülmektedir. Kazak Türkçesinde hayvanların türüne özgü hastalık isimleri yer almaktadır. Kazak Türkçesinde *aŐelek* (KTS, 28) sadece deveye özgü bir hastalık adı olarak geçerken *atpa* (KTS, 388) adlandırması ise bazen deve bazen de insanların bağırsaklarının çalıŐmadıđı durumlarda kullanılan bir hastalık ismi olarak geçmektedir. Kazak söz varlığında ata özgü olan hayvan hastalıkları; *jamandatuw* (KTS, 23), *saaw* (KTS, 546), *mañka* (KTS, 452), *tisew* (KTS, 674) Şeklinde adlandırılırken bunların yanında diğer canlılar ve at türünden hayvanlar için kullanılan hastalık isimleri de *ola* (KTS, 403) ve *ŐemirŐek* (KTS, 729) olarak geçmektedir. Kazak Türkçesinde *awsıl* (KTS, 56), *arasan* (KTS, 380) adları sığır hastalıkları için; *topalañ* (KTS, 642) koyun için; *kebenek* (KTS, 293) ise keçi için kullanılan hayvan hastalıklarının adlarıdır.

Kazak Türkçesine başka dillerden giren yabancı sözcükler bulunmaktadır. Tört tlik kapsamında yer alan hayvan adlarında da bu duruma rastlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada hayvan adlarının yanına kelimelerin kökenleri yazılmıştır. Yabancı kökenli sözcüklerin yanısıra *alay*, *arkın* (arun), *ayđır*, *jabağı* (yabaku), *ıma* (ımga), *tege*, *tge* (tge) gibi Eski Türkçede kullanılan kelimelere de rastlanmaktadır.

Kazak Türkçesinde Tört Tlik Hayvan Adları ve AdlaŐtırmada Kullanılan Yollar

Kazak halkının tört tlik kapsamındaki hayvanlara adlar verirken belli baŐlı yolları kullandığı ve bu konuda Kazak dilinin zengin söz varlığına sahip olduğu bu çalışmada tespit edilmiştir. AŐađıda belirtilen maddelerden bazen biri bazen de birkaçı bir araya gelerek hayvanlara adlar verilmiştir.

- a. Genel adlar
- b. Yaşından hareketle verilen adlar
- c. Cinsiyetinden hareketle verilen adlar

- d. Fiziksel ve biyolojik özelliğinden hareketle verilen adlar
- e. Belli bir türün cinslerinin belirtilmesinden hareketle verilen adlar
- f. Hayvanın hareketlerinden, yürüme şeklinden hareketle verilen adlar
- g. Hayvanın karakter özelliğinden hareketle verilen adlar
- h. Hayvanın kullanım alanından hareketle verilen adlar
- ı. Hayvanın renginden (donundan) hareketle verilen adlar
- i. Hayvanın zamanından önce veya sonra dünyaya gelmesinden hareketle verilen adlar
- j. Bir türün kendi içinde farklı cinslerle birleşmesinden hareketle verilen adlar
- k. Yavru olma özelliğinden hareketle verilen adlar

Bu çalışmada, Kazak halkının doğal yaşamda dört tülük kapsamındaki hayvanlara verdiği adlar kavram alanlarına göre ele alınmıştır. Böylece Kazak Türklerinin doğa ile hayvanları gözleme ve Kazak coğrafyasında yaşayan canlıları adlandırmadaki eğilimleri belirlenmiş, konu dahilinde etkileşime geçtiği kültürlerden ne kadar etkilendiği de ortaya konulmuştur. Çalışmada kavram alanlarına göre hayvan adları sınıflandırılırken her hayvan adı için cinsiyet ve yaş bilgisi belirtilmemiştir.

Tespiti yapılan hayvan adları hayvanın türüne göre beş ana başlık altında, kavram alanlarına göre de alt başlıklar halinde sıralanmıştır. Aynı yoldan hareketle verilen adlandırmalar bir araya getirilerek kelimenin yanına parantez içinde köken bilgisi de yazılmıştır.

1. Kazak Türkçesinde At İçin Kullanılan Adlandırmalar

Kazak Türkçesinde, atın yürüyüşü için kullanılan adlandırmalar bulunmaktadır. At isimleri bazen bu yürüyüşü ifade eden adlarla birlikte kullanılmaktadır. Bunlar: ayañ (ağır yürüyüş), jortıs (tırıs), bülkil (atın kısa adımlarla hızlı yürümesi, tırıs), jelis (atın orta hızla koşması, yeliş), saw jelis, sar jelis (aynı hızla gitmek), böken jelis, tekirek (binicisini sarsan at yürüyüşü), şokıtıw (dört nala gitmek), şabis (hızlı koşmak, at yarışı) adlandırmalarıdır (Kenjeahmetulı, 2003; C.2: 53).

Kazak Türkçesinde özellikle atın yaşına ve yaş aralığına göre kullanılan bazı adlar bulunmaktadır. Bunlar; ılın (doğumundan altı aya kadar), jabağı (altı aydan bir yaşa kadar), tay (bir yaştan iki yaşa kadar), unan (üç yaş), dönen (dört yaş), bestı (beş yaş), baytal (yılığının iki yaştan beş yaşa kadarki dişisi; unajın, dönejin), biye (yavru olan atın beş yaşını doldurmuşu), sarı arın (sekiz - on iki yaş arası), artamıs (on iki - on beş yaştaki), ări (on beş - yirmi yaştaki), jasağan (yirmi yaşını geçen) şeklindedir (KE, 306).

Kazak Türkçesi söz varlığında atın yaşına, cinsine, hareketlerine, donuna, görevine göre çeşitli adlandırmalar bulunmaktadır. At için 89 adlandırma tespit edilmiştir. Bu adlar kavram alanlarına göre sınıflandırılmıştır.

1.1. Genel Adlar

aķbaytal: (Kaz.) Yılık (KE 18).

aķmal: (Kaz.) At türleri. Kazaklar dört tülük hayvanları ikiye ayırıyorlar. Birincisi *aķmal* yani at türleri; ikincisi ise *ķaramal* yani sığır, koyun, keçi türleri için kullanılan genel adlandırmalardır (KE 20).

at: (Kaz.) At; iğdiş edilmiş at, binek atı (KE 33).

aygır: (ET.) İğdiş edilmemiş, damızlık erkek ata verilen ad, aygır (KE 16).

biye: (Kaz.) Dişi at, doğurgan dişi at, kısarak (KE 57).

ķısıraķ: (Kaz.) Sürüye yeni katılan, henüz yavru lamamış, genç ve dişi ata verilen ad, kısarak (KE 161).

ķuwlık - ķulık: (Kaz.) İlk kez yavru layan genç kısrağa verilen ad (KE 155).

sayak: (Ar.) Çiftleşmemiş, genç yılık topluluğuna verilen ad (KE 218).

säwrik - säwirik: (Kaz.) Sürüye yeni katılan genç erkek ata verilen ad (KE 220).

1.2. Yavru Olma Özelliğinden Hareketle Verilen Adlar

jabagı: (ET. > yabaku) Altı ay ile bir yaş arasındaki at yavrusuna verilen ad (KE 87).

ķulın: (Kaz.) Atın altı aya kadar ki yavrusuna verilen ad (KE 155).

ķulınşak: bk. ķulın (KE 155).

tay: (Kaz.) İki yaşını doldurmamış at yavrusuna verilen ad (KE 231).

tumatay: (Kaz.) Yeni doğmuş, yavru ata verilen ad (KE 247).

1.3. Hem Yaşından Hem de Cinsiyetinden Hareketle Verilen Adlar

baytal: (Kaz.) İki yaştan beş yaşa kadar, henüz yavru lamayan dişi ata verilen ad (KTTTS 73; KE 46).

besti: (Kaz.) Beş yaşındaki erkek at (KE 56).

bula: (Kaz.) Dört yaşına kadar annesini emen, özel bakımla elde büyütülen yılıkya verilen ad (KE 63).

dönen: (Moğ.) Dört yaşındaki erkek ata verilen ad (KE 79).

jaşağan: Yirmi yaşını geçen ata verilen ad (KE 306).

ķartamıs: On iki - on beş yaşındaki ata verilen ad (KE 306).

ķasaba: (Kaz.) Yaşı ilerlemiş anne kısrağa verilen ad (KE 142).

ķäri: On beş - yirmi yaş aralığındaki ata verilen ad (KE 306). Bu sözcük Kazak Türkçesinde yaşlı, ihtiyar anlamına gelmektedir. İnsanlar ve diğer canlı türleri için de kullanılmaktadır.

ķunajın: (Kaz.) İki, üç yaşlarındaki dişi ata verilen ad (KE 155).

ķunan: (Moğ.) Üç yaşındaki erkek ata ve deveye verilen ad (KE 155).

sarı ķarın: (Kaz.) Sekiz - on iki yaş aralığındaki ata verilen ad (KE 306).

seter: (Ar.) Yaşı çok ilerlemiş, ihtiyar ata verilen ad (KE 221).

soybal: (Kaz.) Dört yaşına giren dişi ata verilen ad, dönejin (KE 223).

1.4. Hayvanın Karakterinden Hareketle Verilen Adlar

adır: (Kaz.) Huysuz, asi ata verilen ad (KE 15).

arda (Kaz.) 1. Asi at, yabanî at. 2. Annesini emen, iki yaşındaki tay (KE 30).

asaw: (Kaz.) Yakalanamayan, dizginlenmeyen, evcilleşmemiş, asi ata verilen ad (KE 32).

kerkulan: (Kaz.) bk. tağı (KE 118).

sanlak: (Kaz.) Çevik, süratli, öncü, lider atlara verilen ad (KE 213).

tağı: (Kaz.) Yabanî, ehlileştirilmemiş ata verilen ad (KE 231).

tarpan: (Kaz.) Yabanî, asi ata verilen ad (KE 235).

tosın: (ET. > tosun) Binilmeyen, asi, yabanî taya verilen ad (KE 245).

tuzat: bk. tağı (KE 231)

1.5. Hayvanın Donundan Hareketle Verilen Adlar

akbozat: (Kaz.) Atın donuna göre verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C. 2: 54).

algaday: (Kaz.) Tamamen kızıl donlu ata verilen ad (KE 24).

bozkaska: (Kaz.) Alnında beyaz lekesi, sakarı olan toprak donlu ata verilen ad (KE 58).

kertağı: (Kaz.) Koyu doru renkli yabanî ata verilen ad (KE 118).

kulaşa: (Kaz.) Genç, kirli sarı, kula donlu ata verilen ad (KE 154).

şanşan: (Kaz.) Beyazımsı ya da toprak tonlarındaki ata verilen ad (KE 270).

toritöbel: (Kaz.) Alnında beyaz lekesi, sakarı bulunan doru ata verilen ad (KE 245).

1.6. Belli Bir Türün Cinslerinin Belirtilmesinden ya da Hayvanın Kullanım Alanından Haketle Verilen Adlar

almawıt: (Kaz.) bk. argımağ, säygülik (KE 25).

argımağ: Küheylan, asil at cinsine verilen ad (KTTTS 49).

jabı: (Kaz.) Kazak atlarının eski bir türü, mästek (KE 87).

kulan - kuwlan: (Kaz.) At cinsinden yabanî hayvana verilen ad (KE 154).

marğulan: (ET.) Yabanî atın yavrusuna verilen ad (KE 169).

maştak: (Moğ.) Kısa boylu dişi ata verilen ad (KE 172).

minis: (Kaz.) Binek atına verilen ad (KE 185).

mästek: (Kaz.) Kısa boylu at cinsine verilen ad (KTTTS 374).

naz bedew: (Kaz.) At cinsi için kullanılan ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 53).

pirak: (Ar. > burak) Özel cins at, yürük at için kullanılan ad (KE 201).

säygülik: (Kaz.) Çok hızlı koşan at cinsine verilen ad (KE 218).

talaw: (Kaz.) Yürük, asil cins ata verilen ad (KE 232).

tışan: (Kaz.) Kazak yılmısının bir türü (KE 251).

torşolak: (Kaz.) Günlük işler için kullanılan ata verilen ad (KE 245).

tulpar: (Kaz.) Asil soylu, özel yürüyüşlü ata verilen ad (KE 247).

1.7. Hayvanın Hareketlerinden, Yürüme Şeklinden Hareketle verilen adlar

baypan: (Kaz.) bk. jorğa (KE 46).

bedew: (Kaz.) Hızlı koşan, yürük at; yarış atı, yarışa hazır olan at (KE 54); kısır ata verilen ad (Kenjeahmetulı 2003;C.2: 53).

düldül: (Ar. > düldül) Hızlı koşan, yorulmayan at cinsine verilen ad (KE 80).

jılmı: (Kaz.) Atın araba için faydalanılan toynaklı türüne verilen ad; at (KE 103).

jorğa: (Kaz.) Yorga, rahvan at (KTTTS 182).

koıtorı: (Kaz.) Çobanların bindiği, çok sakin, aheste hareket eden ata verilen ad (KE 148).

külik: (Kaz.) Hızlı koşan, yürük ata verilen ad (KE 126).

külzar: (Kaz.) bk jorğa (KE 126).

şaban: (Kaz.) Tembel, yavaş hareket eden ata verilen ad (KE 265).

şobır: (Kaz.) Tembel ve melez at için kullanılan ad (KE 278).

tobışak: (Kaz.) Hızlı koşan atın safkan bir türüne verilen ad (KE 242).

uşpa: (Kaz.) Hızlı koşan, iyi binilen ata verilen ad (KE 257).

1.8. Bir Türün Kendi İçinde Farklı Cinslerle Birleşmesinden Hareketle Verilen Adlar

arkın: (ET. Arķun) Yabanî aygır ile evcil kısraktan doğan melez türe verilen ad (KE 31).

karabayır: (Kaz.) Asil bir at cinsi olan *argımak* ile eski bir at türü olan *jabın*ın melezine verilen ad (KE 138).

kaşır: (Kaz.) Katır (KE 145).

tuwmış – tomış: (Kaz.) Asil at cinsi ile Kazak atının melezine verilen ad (KE 244).

1.9. Fiziksel Özelliğinden Hareketle Verilen Adlar

bayır: (Kaz.) Kazak yılmısının dayanıklı, sağlam cinsine verilen ad (KE 46).

dörbit: (Kaz.) Dolgun vücutlu ata verilen ad (KE 79).

karajorğa: (Kaz.) Seyehatte, uzun yolda binilen, dayanıklı ata verilen ad (KE 138).

kazanat: (Kaz.) İri vücutlu, güçlü, gösterişli, uzun yola dayanıklı at cinsine verilen ad (KE 131).

käneı: (Kaz.) Beli kaymış, kulakları sarkmış, bakımsız, zayıf at türüne verilen ad (KE 114).

köbeñ: (Kaz.) Az kilo alan ata verilen ad (KE 121).

kur: (Kaz.) Binilmeyen, şışman, güçlü ata verilen ad (KE 1555).

kurat: (Kaz.) Dizginlenmemiş, çok şışmanlamış at için kullanılan ad (KE 156).

sandal: (Fars. >sändäl) İri vücutlu, gösterişli, uzun yola dayanıklı atların bir türüne verilen ad (KE 213).

suruş: (Ar. >suruş) Küçük at türüne verilen ad (KE 226).

suwın: (Kaz.) 1. Efsanede adı geçen su atına verilen ad. 2. Atların en iyisi ve güzeline verilen ad (KE 225).

şoltaq: (Kaz.) Kuyruğu kesilen ya da kuyruğu kopan ata verilen ad (KE 279).

taytuwlaq: (Kaz.) Zayıf ata verilen ad (KE 232).

tuğır: (Kaz.) Binmek için güçlü ata verilen ad (KE 247).

tuwlaq: (Kaz.) Kötü, bakımsız atlar için kullanılan ad (KE 247).

2. Kazak Türkçesinde Deve İçin Kullanılan Adlandırmalar

Kazak Türkçesinde deve için kullanılan adlandırmalar devenin tek bir soydan gelip gelmediğine, melez olup olmadığına, iğdiş edilip edilmediğine, tek hörgüçlü ya da çift hörgüçlü olmasına, güçlü ve iri olmasına, rengine, cinsiyetine ve yaşına göre belirlenmektedir. Deve için Kazak Türkçesinde 84 adlandırma tespit edilmiştir. Bunlar;

2.1. Genel Adlar

alabas: (Kaz) Deve (KE 23).

jamal: (Ar. > cämal) Deve (KE 91).

kele: (Fars.) Deve sürüsü (KE 116).

keyvana: (Kaz.) İhtiyar dişi deveye verilen ad (KE 115).

maya: (Fars.) Devenin dişisine verilen ad (KE 172).

oysıl: (Kaz.) Deve. Ayrıca Kazak Türkçesinde *oysılkara* adı devenin piri, atası anlamına gelmektedir (KE 192).

tege: (ET.) Deve (KE 240).

tüye: (Kaz.) Deve (KE 249).

2.2. Yavru Olma Özelliğinden Hareketle Verilen Adlar

aqbaldak: (Kaz) İki yaşına kadarki deve yavrusuna verilen ad (KE 18).

aqbota: (Kaz) Devenin iki yaşını doldurmamış, güzel ve sevimli yavrusuna verilen ad (KE 19).

bäkir: (Ar. > biyker) Deve yavrusu, genç deve için kullanılan ad (KE 53).

bojıgay: (Kaz.) bk. bota (KE 58).

bota: (Kaz.) Deve yavrusuna verilen ad. *Bojıgay* ve *köşek* adları da aynı anlamda kullanılmaktadır (KE 60).

botakan: (Kaz.) bk. torım (KE 245).

köşek: (Kaz.) bk. bota (KE 124).

narbota: (Kaz.) Tek hörgüçlü cins devenin bir yaşını doldurmamış, yenidoğan yavrusuna verilen ad (KE 187).

süttaylak: Annesini emen deve yavrusuna verilen ad (Mataykızı 2011, 48).

taylak: (Kaz. Moğ.) İki yaşını doldurmamış erkek deve yavrusuna verilen ad (KE 231).

torım: (ET. Kaz) Devenin yavrusuna verilen ad (KE 245).

2.3. Hem Yaşından Hem de Cinsiyetinden Hareketle Verilen Adlar

atan: (Moğ. Kaz.) İğdiş edilmiş çift hörgüçlü erkek deveye verilen ad. 2. Dört yaşını geçen deveye verilen ad (KE 34).

atanşa: (Kaz.) 1. Beş yaşını geçmiş tek hörgüçlü deveye verilen ad. 2. İğdiş edilmiş genç deveye verilen ad (KE 34).

buwırlı: Dört - beş yaşındaki dişi deveye verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54)

buwırşın: (Kaz.) Genç, çift hörgüçlü erkek deveye verilen ad (KE 62). 2. Dört - beş yaşındaki erkek deveye verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

buzbaşa: Üç yaşındaki dişi deveye verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

büldırşın: (Ar. > bildirşın) İki yaşındaki dişi deve (KE 65).

dönenşe: Dört yaşındaki deve için kullanılan ad (Mataykızı 2011, 48).

ingen: (Kaz.) Çift hörgüçlü devenin dişisi; dört yaştan büyük çift hörgüçlü deve için kullanılan ad (KE 289).

ingenşe: Dört - beş yaşındaki dişi deveye verilen ad (KTTTS 671).

ıayım: (Kaz.) Erkek devenin ilk kez çiftleşeceği dişi deveye verilen ad. 2. Üç yaşındaki dişi deve (KE 132).

ıaymal: bk. ıayım (KE 132).

ıunanşa: Üç yaşındaki deveye verilen ad (Mataykızı 2011: 48).

narşa: (Kaz.) Üç yaşından büyük tek hörgüçlü deveye verilen ad (KE 187).

nartaylak: (Kaz.) Bir yaşından büyük tek hörgüçlü deveye verilen ad (KE 187).

sarıatan: (Kaz.) Büyük, iğdiş edilmiş, çift hörgüçlü, dört yaşını geçmiş erkek deveye verilen ad (KE 215).

sarşa: (Kaz.) Üç yaşına gelen erkek deve (KE 215).

soktan: (Kaz.) Dört yaşındaki, çift hörgüçlü erkek deve (KE 223).

şaw: (Kaz.) Yaşı ilerlemiş, gücü tükenmiş, ihtiyarlamış erkek deveye verilen ad (KE 272).

tıırşın: (Kaz.) Dört yaşındaki dişi deveye verilen ad (KTTTS 567).

2.4. Hayvanın Özelliğinden ve Renginden Hareketle Verilen Adlar

akıuwra: (Kaz.) Deve sürüsünde rengi ve tüyleri canlı görünen, damızlık, beyaz tonlarındaki erkek deveye verilen ad (KE 19).

ıarabuwra: (Kaz.) Siyah renkli, çift hörgüçlü, erkek deveye verilen ad (KE 138).

ıaranar: (Kaz.) Devenin en güçlüsüne - kuvvetlisine verilen ad (KE 139).

ıorşaw: (Kaz.) Uysal, sakin, sinirlenmeyen deveye verilen ad (KE 151).

2.5. Belli Bir Türün Cinslerinin Belirtilmesinden Hareketle Verilen Adlar

araķospaķ: (Kaz.) Devenin bir cinsi için kullanılan ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

balķospaķ: (Kaz.) Devenin bir cinsine verilen ad (KTTTS 77).

ķalbaķay: Devenin bir cinsine verilen ad (Kenjeahmetulı 2003:C.2: 54; KE 306).

ķaptaķay: (Moğ. > havtagay) İki hörgüçlü yabanî deveye verilen ad (KE 137).

ķırısı ķospaķ: Devenin bir cinsine verilen ad (Mataykızı 2011, 55).

ķört: (Kaz.) Soylu olmayan bir tür erkek deve (KTTTS 250). Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılmaktadır.

ķöyin: Devenin kötü bir cinsine verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

mırzaķospaķ: (Kaz.) Devenin bir cinsine verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

narķospaķ: (Kaz.) Devenin bir cinsine verilen ad (Mataykızı 2011, 48)

ķırтуған: Devenin cinsine ve özelliğine göre verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

2.6. Devenin Hörgüç Sayısından ve Cinsiyetinden Hareketle Verilen Adlar

aruwana: (Fars. > arvane) Tek hörgüçlü cins devenin dişisi (KE 31).

ayır: (Kaz.) Çift hörgüçlü deveye verilen ad (KE 18).

birtuwma: (Kaz.) Tek hörgüçlü devenin bir türüne verilen ad (KTTTS 105).

bitew: Tek hörgüçlü deveye verilen ad (Mataykızı 2011, 48).

bozım: (Kaz.) Çift hörgüçlü deveye verilen ad (KE 58).

buwra: (Kaz.) Çift hörgüçlü devenin erkeğine verilen ad (KE 62).

jar: (Fars.) Çift hörgüçlü deveye verilen ad (KE 93).

jelmaya: (Fars.) Tek hörgüçlü yürük dişi deveye verilen ad (KTTTS 173).

jonbay: (Kaz.) Tek hörgüçlü deveden melezleştirilen, iğdiş edilmemiş erkek deveye verilen ad (KE 99).

ķayıған: (Kaz.) Erkek devenin çiftleştiiği çift hörgüçlü dişi deveye verilen ad (KE 132).

ķayu: (Kaz.) bk. ķayıған (KE 145).

ķolķan: (Kaz.) Çift hörgüçlü, çok yavrulayan ihtiyar dişi deveye verilen ad (KE 149).

lök: (Kaz.) bk. ülek (KE 163).

nar: (Kaz.) Büyük ve güçlü bir tür olan tek hörgüçlü iri deveye verilen ad (KE 187).

ülek: (Kaz.) Tek hörgüçlü devenin saf cins erkeğine verilen ad (KE 258).

2.7. Hayvanın Kendi İçinde Farklı Cinslerle Birleşmesinden Hareketle Verilen Adlar

aķbaķ: (Kaz) Tek hörgüçlü cins erkek deve (ülek) ile ķalbaķay cinsinin melezine verilen ad (KE 18).

alaş: (Fars > alaķä) Asil soylu, cins deve ile cins olmayan devenin neslinden gelen deveye verilen ad (KE 24).

bekbatşa - bekpatsız: (Kaz.) Çift hörgüçlü erkek deve (buwra) ile tek hörgüçlü cins deveden (aruwana) doğan melez deveye verilen ad (KE 55).

jampoz – janpoz: (Fars.) Tek hörgüçlü (nar) ile çift hörgüçlü deveden (ayır) doğan cins deveye verilen ad (KE 91).

jarbay: (Fars.) Çift hörgüçlü erkek deve (buwra) ile tek hörgüçlü deveden (nar) doğan, birleşik hörgüçlü devenin kuvvetsiz ve kötü türüne verilen ad (KE 93).

jöñ: (Kaz.) Tek hörgüçlü dişi deve (maya) ile tek hörgüçlü saf cins erkek deveden (ülek) olan melez erkek deveye verilen ad (KE 100).

kerdepi: (Kaz.) Melez deve; iki hörgücünün arası oyuk olan melez deveye verilen ad (KE 118).

keznar: (Kaz.) Tek ve çift hörgüçlü devenin melezi olan dişi deve (kospak / ingen) ile saf cins tek hörgüçlü erkek devenin (ülek) nesline verilen ad (KE 115).

kılağay: (Kaz.) İki de tek hörgüçlü ancak farklı cins tek hörgüçlü develerden doğan yavruya verilen ad (KE 158).

kolbatşa: (Kaz.) Tek hörgüçlü (nar) ya da çift hörgüçlü erkek deve (lök) ile çift hörgüçlü dört yaştan büyük dişi devenin (ingen) çiftleşmesinden doğan deve cinsine verilen ad (KE 149).

kospak: (Kaz.) Çift hörgüçlü deve ile tek hörgüçlü devenin melezi için kullanılan ad (KE 151).

kulpatşa: (Kaz.) Tek hörgüçlü erkek deve ile çift hörgüçlü dişi deveden doğan tek hörgüçlü deveye verilen ikinci ad, birtuwma (KE 154).

kürt: (Kaz.) Çift hörgüçlü deve (ayır) ile tek hörgüçlü cins erkek deveden (ülek) doğan deveye verilen ad (KE 127).

läkir: (Kaz.) İki hörgüçlü erkek deve (ayır) ile tek hörgüçlü (nar), cins dişi deveden doğan meleze verilen ad (KE 162).

okbak - okpak: (Kaz.) Melez deve (KE 1192).

tüs: (Kaz.) Çift hörgüçlü dişi deve (lök) ile tek hörgüçlü saf cins erkek deveden (ingen) doğan deveye verilen ad (KE 250).

tüsayır: (Kaz.) Çift hörgüçlü erkek deve (buwra) ile çift hörgüçlü dişi devenin (ingen) birinci nesline verilen ad (KE 250).

3. Kazak Türkçesinde Sığır İçin Kullanılan Adlandırmalar

Kazak Türkçesinde sığır türü için kullanılan 41 adlandırma tespit edilmiştir. Bunlar;

3.1. Genel Adlar

kara: (Kaz.) Büyükbaş hayvanların genel adı (KTTTS 289-299; KE 137).

pada: Nahır, sığır sürüsüne verilen ad (KTTTS 435).

siyır: (Kaz.) 1. Büyükbaş hayvanların genel adı. 2. İnek için kullanılan ad (KE 222; KTTTS 483).

tabın: (Kaz.) Sığır sürüsüne verilen ad (KE 230).

3.2. Yavru Olma Özelliğinden Hareketle Verilen Adlar

aķbas: (Kaz.) Büyükbaş ya da küçükbaş hayvanların yavrusuna verilen ad (KE 18).

aķtamar: (Kaz.) bk. tana (KE 22).

arda: (Kaz.) Sığırın bir yaşındaki yavrusu (KE 30).

baspaķ: (Kaz.) Sığır yavrusu, buzağı (KE 50).

borlık: (Moğ. > borluk) Bir yaşındaki buzağıya verilen ad (KE 59).

buzaw: (Kaz.) Altı ayı doldurmamış buzağıya verilen ad (KE 62).

köle: (Ağız.) Sığırın yavrusuna verilen ad, buzağı (KE 123).

tana: (Kaz.) İki yaşındaki sığır yavrusuna verilen ad, dana (KE 234).

tayınşa - tayşa: (Kaz.) İki yaşını doldurmamış danaya verilen ad (KE 232).

torpaķ: (Kaz.) Altı aydan bir yaşa kadar olan buzağıya verilen ad (KE 245).

tüge: (ET. > tüge) İki yaşındaki buzağıya verilen ad (KE 249).

täyke: (Kaz.) bk. tayınşa (KE 238).

3. Hem Yaşından Hem de Cinsiyetinden Hareketle Verilen Adlar

atan ögiz: Dört yaşını geçmiş öküz için kullanılan ad (Kenjeahmetulı 2003: C.2: 54).

buķaşa - buķaşıķ: (Kaz.) İki yaşındaki erkek boğaya verilen ad (KE 63).

dönejin: Dört yaşındaki dişi büyükbaş hayvana verilen ad (KTTTS 129).

ķaşar - ķajır: (Kaz.) Sığırın iki yaşındaki dişisine verilen ad (KE 145).

ķunan ögiz: Üç yaşındaki öküz için kullanılan ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

ögiz: (Kaz.) İki yaşını geçmiş sığırın iğdiş edilmiş erkeğine verilen ad (KE 196).

ögizşe: (Kaz.) İki yaşına yakın olan öküz için kullanılan ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

3.4. Hayvanın Fiziksel ve Biyolojik Özelliğinden Hareketle Verilen Adlar

buķa: (ET.) Sığırın iğdiş edilmemiş erkek cinsine verilen ad, boğa (KE 63).

ķaşak: (Kaz.) Erkeğinden kaçan sığıra verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

ķulas: (Kaz.) Sütü inek için kullanılan ad (KE 154).

möşke: (Kaz.) Sağılan sığır, sütü inek için kullanılan ad (KE 179).

sasay: (Kaz.) Damızlık olma özelliğini kaybeden, yaşlı boğaya verilen ad (KE 216).

sawın siyır: (Kaz.) Sağılır ineğe verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

sawlı siyır: (Kaz.) Buzağısı olmayan, sağılır ineğe verilen ad (Kenjeahmetulı 2003; C.2: 54).

tnjı: (Kaz.) Sütü bol veren, asil cins, iri, siyah renkli ineğe verilen ad (KE 251).

3.5. Belli Bir Türün Cinslerinin Belirtilmesinden Hareketle Verilen Adlar

ķaljaķ: (Kaz.) Yabanî sığırın bir türü için kullanılan ad (KE 134).

ķodas: (Kaz.) Sığır cinsinden dağ hayvanı, tibet sığır, yak öküzü (KE 147).

ķotaz: (ET.) Sığırın bir t¼r¼ (KE 152).

ķ¼dir: (Kaz.) Eskiden yaşamış olan yabanı sığır t¼r¼ne verilen ad (KE 125).

mahat: (Kaz.) Yabanı sığır için kullanılan ad (KE 171).

maņęaz: (Ar.) İnek için kullanılan bir adlandırma (KE 168).

sarlık: (Kaz.) Sığır cinsinden dağ hayvanı, yak ¼k¼z¼ için kullanılan ad (KE 215).

3.6. Hem Yaşından Hem de Fiziksel ve Biyolojik ¼zellięinden Hareketle Verilen Adlar

aķtamaķ: (Kaz.) bk. ķunajın (KE 22).

ķunajın: (Kaz.) İki yaştan b¼y¼k, doğurganlık ¼zellięini kazanan, b¼y¼kbař hayvana verilen ad (KE 155).

3.7. Hayvanın Zamanın ¼nce veya Sonra D¼nyaya Gelmelerinden Hareketle Verilen Adlar

d¼b¼ra: (Fars. > d¼b¼r¼) Erken doğan buzağıya verilen ad (KE 80).

4. Kazak T¼rkesinde Koyun - Kuzu İçin Kullanılan Adlandırmalar

Kazak T¼rkesinde koyun t¼r¼nden hayvanlar için 51 adlandırma tespit edilmiştir. Bunlar;

4.1. Genel Adlar

azban: (Kaz.) Kısırlaştırılmış erkek ko, ¼k¼z, at için kullanılan genel ad (KE 15).

boyardaķ: (Kaz.) Kısırlaştırılmış koa verilen ad; bu kelime aynı zamanda bekar anlamına da gelmektedir (KTTTS 90).

jandık - jantık: (Kaz.) Koyun - keçi s¼r¼s¼, davar (KE 92).

jegen: (Kaz.) Tek kalan, yalnız kuzuya verilen ad (KE 97).

ķabiř: (Ar. > kabiş) bk. ķořķar (KE 130).

ķořķar: (Kaz.) Koyunun erkeğine verilen ad, ko (KE 152).

ķoy: (Kaz.) Koyun (KE 148).

ķusay: (Moğ. > husa) bk. ķořķar (KE 157).

manıraķ: (Kaz.) Koyun, keçi gibi k¼c¼kbař hayvanlara verilen ad (KE 169).

otar: (Kaz.) Koyun s¼r¼s¼ne verilen ad (KE 195).

şopan: (S¼mer, ET. > şoba, şoban; Fars. > upan) Hem oban hem de koyun anlamına gelmektedir (KE 279).

4.2. Yavru Olma ¼zellięinden Hareketle Verilen Adlar

ķořaķan: (Kaz.) bk. ķozı (KE 152).

ķozı: (Kaz.) Koyunun altı ayı doldurmamış yavrusuna verilen ad, kuzu (KE 148).

ķozıķa: (Kaz.) Dağ koyununun kuzusuna verilen ad (KE 148).

ķozılak: (Kaz.) Koyunun ve keçinin yavrusuna verilen ad (KE 148) Bu adlandırma hem koyun hem de keçi için kullanılmaktadır.

4.3. Hem Yaşından Hem de Cinsiyetinden Hareketle Verilen Adlar

dönen koy: Dört yaşındaki koyun için kullanılan ad (Kenjeahmetulı 2003;C.2: 54).

isek: (Kaz.) İki yaşındaki erkek koyuna verilen ad (KE 289).

kunan koy: Üç yaşındaki koyun için kullanılan ad (Kenjeahmetulı 2003;C.2: 55).

sawlık: (Kaz.) Üç yaşındaki dişi koyuna verilen ad (KE 217).

toktı: (Kaz.) Koyunun altı aydan büyük yavrusuna verilen ad, toklu (KE 243).

tusak: (Kaz.) Bir - iki yaş arasındaki dişi koyuna verilen ad (KE 248).

4.4. Hayvanın Fiziksel ve Biyolojik Özelliğinden Hareketle Verilen Adlar

aķawsız koy: Semiren koyuna verilen ad (Kenjeahmetulı 2003;C.2: 55).

kortık: (Kaz.) İğdiş edilmiş koça verilen ad (KE 151).

körpeş - körpe: (Kaz.) Yetişkin kuzuya verilen ad (KE 124).

meker: (Ar. > mäkr) Yavrusunu koruyup kollayan koyuna verilen ad (KE 175).

saranjı: (Kaz.) Kuyruğu sarkan, sallanan koyun türüne verilen ad (KE 214).

sasay: (Kaz.) Damızlık olmayan koç için kullanılan ad (KE 216).

sek: (Kaz.) İğdiş edilmiş erkek koyuna verilen ad (KE 220).

şartık: (Kaz.) Damızlık gücü az olan, iğdiş edilmiş koç için kullanılan ad (KE 271).

4.5. Belli Bir Türün Cinslerinin Belirtilmesinden Hareketle Verilen Adlar

alay: (ET.) Yumuşak tüylü koyun cinsine verilen ad (KE 23).

arğalı: (Kaz.) Koyunun cinsine, nesline verilen ad (KE 30).

arķar: (Kaz.) Koyun cinsinden yabanî hayvana verilen ad, dağ koyunu (KE 30).

ķaraköl: (Kaz.) Koyunun asil cinsine ve bu cinsin pahalı derisine verilen ad (KE 138).

ķutpan: (Ar. > hoftān) Koyunun asil bir cinsine verilen ad (KE 157).

mālis: (Kaz.) Merinos koyununa verilen ad (KE 173).

māliš: (Kaz.) Asil cins koyun ile sarkık kuyruklu bir koyun türünden doğan cinse verilen ad (KE 173).

sarıķ: (Kaz.) bk. māliš (KE 215).

şülen: (Kaz.) Yünlü koyun cinsine verilen ad (KE 282).

4.6. Hayvanın Zamanından Önce veya Sonra Dünyaya Gelmesinden Hareketle Verilen Adlar

bağlan: (Kaz.) Erken doğan kuzuya verilen ad (KE 44).

kebe: (Kaz.) Kışın erken doğan kuzuya verilen ad (KE 115).

kepe: (Kaz.) Erken doğmuş kuzu cinsine verilen ad (KE 117).

köbdik: bk. köbegen (KE 120).

köbe: (Kaz.) bk. kebe, köpey (KE 120).

köbegen: (Kaz.) Erken doğmuş kuzuya verilen ad (KE 121).

köben: bk. köbegen (KE 121).

köpey: (Kaz.) bk. körpeldes (KE 123). Bu adlandırma hem koyun hem keçi için kullanılmaktadır.

körpeldes: (Kaz.) Erken doğan kuzunun yetişmiş, kilolu haline verilen ad (KE 124). Bu adlandırma hem koyun hem keçi için kullanılmaktadır.

kürdebay: (Kaz.) Geç doğan kuzuya verilen ad (KE 127).

küyek: (Kaz.) Güzün doğmuş kuzuya verilen ad (KE 125).

marka: (Kaz.) Erken doğan, büyük kuzu cinsine verilen ad (KE 169).

sarıyağ: (Kaz.) 1. bk. marğa. 2. Kışta erken doğmuş kuzuya verilen ad (KE 215).

5. Kazak Türkçesinde Keçi İçin Kullanılan Adlandırmalar

Kazak Türkçesinde keçi türünden hayvanlar için kullanılan 25 adlandırma tespit edilmiştir. Bunlar;

5.1. Genel Adlar

jandık - jantık: (Kaz.) Koyun - keçi sürüsü, davar (KE 92).

manırak: (Kaz.) Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlara verilen ad (KE 169).

5.2. Yavru Olma Özelliğinden Hareketle Verilen Adlar

börte: (Kaz.) Altı aylık keçi yavrusuna verilen ad (KE 61).

börteş: (Kaz.) bk. börte, lağ (KE 61).

dağalañ: (Kaz.) Keçinin arkasındaki oğlağına verilen ad (KE 72).

dalağay: bk dağalañ (KE 72).

lağ: (Kaz.) Altı aya kadarki keçi yavrusuna verilen ad, oğlak (KE 161).

şakirä - şikirä: (Kaz.) Genç oğlak (KE 273).

tawlağ: (Kaz.) Dağ keçisinin yavrusuna verilen ad (KE 237).

kozulağ: (Kaz.) Koyunun ve keçinin yavrusuna verilen ad (KE 148) Bu adlandırma hem koyun hem de keçi için kullanılmaktadır.

5.3. Hem Yaşından Hem de Cinsiyetinden Hareketle Verilen Adlar

eşki: (Kaz.) Keçi (KTTTS 147).

serkeş: Bir - iki yaşlarında ve kısırlaştırılmış olan erkek keçiye verilen ad, çebiş (KTTTS 480).

şıbiş: (Kaz.) İki yaşındaki keçinin dişisine verilen ad, çebiş (KE 283).

şikiraz: (Kaz.) Yaşını doldurmuş keçinin erkeğine verilen ad (KE 285).

teke: (Kaz.) İki yaşından büyük erkek keçiye verilen ad, teke (KE 240).

tekeşik: (Kaz.) Henüz yaşını doldurmamış teke (KTTTS 531).

tuwşa: (Kaz.) Bir yaşını geçmiş dişi keçiye verilen ad (KE 247).

5.4. Hayvanın Fiziksel ve Biyolojik Özelliğinden Hareketle Verilen Adlar

ķorda: (Kaz.) Zayıf kuzuya verilen ad (KE 150).

serke - serkeş: (Kaz.) İğdiş edilmiş tekeye verilen ad (KE 221).

5.5. Belli Bir Türün Cinslerinin Belirtilmesinden Hareketle Verilen Adlar

jımķa: (ET. > jımga) Dağ keçisi (KE 103).

orteke: (Kaz.) Yabanî keçiye verilen ad (KE 195).

tawteke: (Kaz.) Dağ keçisinin erkeğine verilen ad (KE 237).

5.6. Hayvanın Zamanından Önce veya Sonra Dünyaya Gelmesinden Hareketle Verilen Adlar

ķılķa: (Kaz.) Güzde geç doğan oğlağa verilen ad (KE 159).

ķöpey: (Kaz.) bk. ķörpeldes (KE 123). Bu adlandırma hem koyun hem keçi için kullanılmaktadır.

ķörpeldes: (Kaz.) Erken doğan kuzunun yetişmiş, kilolu haline verilen ad (KE 124). Bu adlandırma hem koyun hem keçi için kullanılmaktadır.

Sonuç

Çalışmada sadece dört tülük yani at, deve, sığır, koyun ve keçi cinsinden olan hayvan adlandırmalarına yer verilmiştir. Bu hayvanların dışında yer alan başka bir hayvan türüne yahutta hayvan türleriyle ilgili diğer terimlere yer verilmemiştir.

Bu çalışmada, dört tülük hayvanlar kapsamında yer alan 290 adet hayvan adına rastlanmıştır. Bunların 89'u at cinsi, 84'ü deve cinsi, 41'i sığır cinsi, 51'i koyun cinsi ve 25'i keçi cinsinden hayvanlar için kullanılmaktadır. Kazak Türkçesine farklı dillerden hayvan adları girmesine rağmen elde edilen söz varlığının büyük bir kısmı Kazak Türkçesi kökenli kelimelerden oluşmaktadır. Tespit edilen söz varlığında 12 Arapça, 11 Farsça, 8 Moğolca olmak üzere 31 yabancı kökenli hayvan adına rastlanmıştır. Bunların dışındakiler ya Eski Türkçede geçen ya da Kazak Türkçesinde kullanılan hayvan adlandırmalarıdır.

Tespiti yapılan söz varlığına bakıldığında bazı adlandırmaların hayvan türleri arasında yaşlarından ya da özelliklerinden dolayı ortak kullanıldığı görülmüştür. Mesela Moğolca ķunan adı üç yaşındaki at, öküç ve koyun için kullanılmıştır. Aynı şekilde Moğolca dönen adı da hayvan türlerinin dört yaşında olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bahsi geçen adlandırmalar Moğolca'dan Kazak Türkçesine aynı anlamı taşıyarak girmiş ve birçok hayvan adında hayvanların yaşlarının belirtilmesi amacıyla sıkça kullanılmıştır.

Kavram alanı açısından bakıldığında en zengin söz varlığı at ve deve için görülmektedir. Söz konusu hayvanlar, Kazak kültüründe gerek yemek, gerek içecek, gerekse araç olarak kullanılmasından dolayı bu hayvanların hem yetiştiriciliği hem de ad çeşitliliği daha fazla karşımıza çıkmaktadır.

Hayvanların adlandırılmasında en önemli unsurun cinsiyet ve yaş olduğu görülmüştür. Her tür kendi içerisinde dişi, eril olarak ayrıldığı gibi, yaş aralığına göre de farklı adları almıştır. Bunun yanında hayvanın tek bir soydan gelip gelmediğine, melez olup olmadığına, iğdiş edilip edilmediğine, yavru olmasına, tek hörgüçlü ya da çift hörgüçlü olmasına, güçlü ve

iri olmasına, tembel olmasına, yürüyüşüne, rengine, cinsine, hareketlerine, donuna, kullanım alanına, zamanından erken ya da geç doğmasına göre de farklı adlar verilmektedir.

Kazak Türkçesinde hayvanlar adlandırılırken aynı özelliğe sahip olan veya aynı yaşta olan hayvan türü dişisine ve erkeğine göre farklı adlandırılmıştır.

Hayvan adları Kazak Türkçesinde bazen bir insan ismi olarak bazen de sevgi ve şımartma ifade eden bir sözcük olarak yerini almıştır.

Kazak Türkçesinde tespit edilen dört tülük hayvan adlarının bazıları Eski Türkçede de geçmektedir. Eski Türkçede geçen bazı hayvan adları bazen ses değişimine uğrayarak bazen de anlam değişimine uğrayarak Kazak Türkçesinde yaşamaya devam etmiştir.

Kazak Türkçesinde bir hayvan türü için çeşitli adların bulunuyor olması dildeki kavram zenginliğiyle birlikte Kazak halkının gözlem becerisini ve hayvanların Kazakların hayatında ne denli büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

KISALTMALAR

Agız.	Ağızlarda geçen sözcük
Ar.	Arapça
bk.	bakın
ET.	Eski Türkçe
Fars.	Farsça
Kaz.	Kazak Türkçesi
Moğ.	Moğolca
KE	Kazak Esimderi
KTS	Kazak Tilinin Sözdigi
KTTS	Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü

KAYNAKÇA

- Gümüşatam Gürkan, “Kavram Alanları Açısından Kıbrıs Türklerince Hayvanlara Verilen Adlar”, **Diyaletolog**, S.3, (2011), s.11-32.
- Januzakov Telgoja, **Kazak Tilinin Sözdigi**, Dayk-Press basması, Almatı 1999.
- Kaplankıran Dilek, “Kazak Türkçesinde Hayvan Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adlandırmaları Üzerine”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S. 5(3), (2016a), s.1161-1181.
- Kaplankıran Dilek. “Kazak Türkçesinde Organ ve Vücut Bölümlerine İlişkin Adlarla Oluşturulan Bitki Adlandırmaları”, **Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, (Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu Armağanı), Volume 11/15 Summer, (2016b), s. 263-300.
- Kaplankıran Dilek., Kaplankıran İbrahim. “Kazak Türkçesinde Geçen Kuş Adları ve Onların Sistematiği Üzerine”, **Turkish Studies-International Periodical for the Languages,**

Literature and History of Turkish or Turkic, (Prof. Dr. Tahsin Aktaş Armağanı), Volume 12/5, (2017), s. 217 – 250.

Kenjeahmetulı Seyit, **Jeti Kazına**, Cilt 1-2, Ana Dili Baspası JŞC., Almatı 2003.

Keykin Jerdem, **Kazak Makal Matelderinin Altın Kitabı**, Aruwana, Almatı 2014.

Koç Kenan, Bayniyazov Ayabek, Başkapan Vehbi, **Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, Akçağ Yayınevi, Ankara 2003.

Kosıbayev Miras, “Türklerde Zenginlik ve Bereketin Algısı Tört Tülük’e Teorik Yaklaşım ve Divanu Lugati’t- Türk’ten Örnekler”, **Turkish Studies**-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, s. 1051-1062

Mataykızı Dilde, **Urpagım Sagan Aytam**, Ölke Baspası, Almatı 2011.

Mert Osman, “Kazak Türkçesi'nde Hayvan Adlarıyla Kurulan Atasözleri” **Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu**, Almatı, 21-23 Mayıs 2007, s. 297-312.

Smagulov Askar, **Kazak Esimleri Entsiklopediyalık Anıktamalık**, Atamura, Almatı 2013.